

Ku tshembheka ka mphakelo wa mati hi timasipala ku ya emindyangwini eAfrika-Dzonga hinkwayo swi le ka 68% ntsena, hambileswi ku nga na nhluvuko lowu endliweke hi Ndzawulo ya Mati na Nkululo ku herisa ku salela endzhaku ka mphakelo wa mati malembe lawa ya hundzeke.

Xandla xa Holobye wa Mati na Nkululo, David Mahlobo u vula leswaku leswi swi vangwiwa hi switirhisiwa swa khale, ku pfumaleka ka matirhelo na vuhlayiseki eka swikimi swa mati, na ku hlanganisiwa loku nga riki kahle exikarhi ka minongonoko ya tindlu na tiphurojeke ta sweswi ta nhluvukiso wa switirhisiwa.

“I ku vilela lokukulu leswaku mphakelo wa mati yo tshembheka ya mphakelo wu kombisa swikombiso swa ku hunguteka,” ku vula yena.

Tanihi tiko leri kalaka mati, Afika-Dzonga ri hlaiyiwa eka 30 wa matiko lama omeke

Ndlela yo hlayisa mati

emisaveni. Mati yo tala ya tiko ma huma eka mpfula, kambe hi mpfula ya xiringaniso leyi rhekhodiweke leyi nga ehansi hi 40% ku tlula xiringaniso xa misava hinkwayo xa lembe na lembe, tiko ri tala ku khumbeka hi dyandza.

Hambiswiritano, ndzawulo yi na switsundzuxo swo hlayisa mati eka wena.

Ku hlayisa mati ekaya ra wena kumbe eka bindzu ra wena

- Tima pompi exikarhi ka ku hlamba xikandza, ku hlamba meno ya wena kumbe ku byevula.
- Ku teka xawara ya timinete ta ntlhanu ematshan’wini yo tirhisa bavhu swi ta tirhisa mati yatsongo lama a ma fanele ya tirhisiwa ebavhini ro hlambela, u hlayisa kwalomu ka 400 wa tilitara hi vhiki.
- Xawara yi nga tirhisa kwalomu ka 20 wa tilitara

hi minete, loko ku tirhisa bavhu ku nga tirhisa exikarhi ka 80 na 150 wa tilitara hi ku hlamba. Loko u tsakela ku tirhisa bavhu, u nga tati bavhu ro hlambela.

- Papalata ku fulaxa xihambukelo swi nga fane-lenga. Ku cukumeta tithixu na malakatsa man’wani ebinini kungari xihambukelweni. Nkarhi hinkwawo loko u fulaxa xihambukelo, ku tirhisiwa 12 wa tilitara ta mati.
- Lunghisa xihambukelo lexi pfutaka handle ka swona xi nga lahlekeriwa hi mati yo fika eka 100 000 wa tilitara hi lembe rin’we.
- Tirhisa “mati lamatirhisiweke eka swin’wani” – mati yo hlamba yo suka ebavhini, muchini wo hlatswa na swin’wani swi tirhisiwa swo hlayiseka ku fulaxa xihambukelo xa wena.
- U nga tati ku tlula mpimo kumbe ku tlhambukisa mati endhawini yo khidela

ya wena.

- Kettlele a yi fanelangi ku cheriwa yi tala, kambe mati yo ringanela ku endla swilaveko swa wena. Leswi swi nga tlhela swi hunguta matirhisele ya gezi ra wena.
- Tirhisa bakiti kungari phayiphi ku hlatswa movha wa wena. Loko u fanele ku tirhisa phayiphi, tirhisa xifafazeri lexi nga timiwaka exikarhi ka ku fafazela movha. Ku tirhisa phayiphi ya le xirhapani ku nga tirhisa kwalomu ka 30 wa tilitara ta mati hi minete.
- Van’wamapurasi va fanele ku tiyisisa leswaku va veka swidlayaswitsotswana leswi nga ni chefu ekule ni swihlovo swa mati ni le swinambyanini.
- Vanhu lava tshamaka ematikoxikaya va fanele ku va ni vuxiyaxiya leswaku va nga tirhisi nambu kumbe ribuwa ra nambu tanihi swihambukelo.

Exirhapani

- Mikarhi hinkwayo cheleta swimilani swa wena hi nkarhi wa mixo swinene kumbe nimadyambu, loko maxelo ya horile.
- Nkarhi wun’wana ni wun’wana loko u virisa tandza, hlayisa mati ma hola u ta cheleta swimilani swa wena swa le kaya. Swi ta vuyeriwa hi swidyana-dyanani leswi humaka eka swikhamba swa matandza.
- Mati ya le henhla ka lwangu ma nga tlhela ma hlayisiwa hi ndlela leyi vuyerisaka emathangini, leswaku ma cheleta swirhapa.
- Tirhisa “mati lamatirhisiweke swin’wani” – mati lawa ya tirhisiweke kusuka eka swihlambelo, michini yo hlatswa na swin’wani switirhisiwa swo hlayiseka ku cheleta xirhapa xa wena. **U**

Ku kuma vuxokoxoko byo tala, endzela eka www.dws.gov.za